

2004'TE ALFABE TARTIŞMASI

Murat Paşu

Anadilde açılacak kurslar nedeniyle geçen yıl İstanbul'da ve Ankara'da yapılan toplantılarda alfabe konusu yoğun şekilde tartışılmıştı. Latin ve Kiril alfabelerini savunanlar argümanlarını sunmuşlardı. Aynı tartışma bu yıl tekrar alevlendi ve sonuçta nisan ayında Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun düzenlediği toplantıda Kiril alfibesinden yana karar çıktı. Ancak tartışmalar bitecek gibi görünmüyor. Benzer şekilde 1900'lerin başında da Çerkes aydınları arasında "Arap alfabeti mi olsun Latin alfabeti mi" tartışması yaşanmıştı. O dönemde hem Kafkasya'da hem de Osmanlı'da bazıları Arap harflerini, bazıları da Latin harflerini esas alan çok sayıda alfabe önerisi yapılmıştı. 1936-38'de Kafkasya'da Sovyet yönetiminin tercihi, 1923'te de Türkiye'de yeni rejimin politikası bu tartışmalara son noktayı koydu.

Türkiye'de yaşanan süreç sonucunda bugün yine aynı tartışmanın içindeyiz, fakat tamamen farklı koşullarda. Yüz yıl önce İstanbul'daki Çerkes Teavün Cemiyeti ve Çerkes aydınları bütün Çerkes dünyasının kültürel öncülüğünü yapıyordu. İstanbul'da hazırlanan alfabeler, basılan kitaplar ve yetişen aydınlar hem Kafkasya'ya hem de Suriye'ye gönderiliyordu. Cumhuriyet'ten önce, Arap alfabetinin kullanıldığı dönemde Müslüman bir halkın aydınlarının Latin harfleriyle alfabe yapması özellikle ilginçtir.

Değişik ülkelerde yaşayan Çerkeslerin bugün dil ve alfabe konusunda buldukları yerler çok farklı. Kafkasya'da 1920'lerden itibaren Kafkas dilleri yazılı hale getirildi, eğitim öğretim yaygınlaştırıldı, çok sayıda yayın basıldı, yazarlar, şairler yetişti. Ürdün ve İsrail'deki Çerkeslerin okul açma, dillerini öğrenme imkanları oldu. Suriye'deki Çerkesler bu konuda biraz daha sıkıntı çektiler. Türkiye'deki Çerkeslerin ise böyle bir şansları hiç olmadı. Çerkesçe okuma yazma öğrenmek bir avuç idealistin özel merakı olarak kaldı.

Sovyetler Birliği döneminde, 1936-1938 yıllarında Çerkesçe'nin iki lehçesi için Kiril-Rus alfabetinin harflerini esas alan ve bugün hala kullanılan iki alfabe yapıldı. 1970'lerde Ankara derneğinin çabalarıyla bu alfabeler Türkiye'de de yaygınlaştırılmaya çalışıldı, ancak mevcut siyasi ve kültürel ortam buna imkan vermedi ve öğrenimi sınırlı bir çevrede kaldı.

Alfabe bazı toplumlar için ulusal kimliklerinin parçasıdır. Ruslar, Yunanlılar, Araplar, Japonlar, Gürcüler, Ermeniler v.d. için böyledir. Alfabe tartışmaları genellikle ulusallık zemininde yapılır. Çerkesler için tartışmanın böyle bir zemini yok. Çerkesçe için daha önce yapılan Arap ve Latin alfabeleri, bugün kullanılan Kiril alfabeti Çerkeslerin ulusal kimliğinin bir parçası olmadı. Dolayısıyla tartışma sadece dilsel gerekçeler zemininde yapılabilir. Ancak bugüne kadar yapılan tartışmalardan görüldüğü kadarıyla, bazıları için bu sorun dilsel gerekçelerden çok politik ve ideolojik nedenlere dayanıyor.

Bugün yaşanan alfabe tartışması olmaması gereken bir tartışmaydı. Çünkü Çerkesçe 70 yıldır yazılı bir dil ve nasıl Türkçe Latin alfabetiyle yazılıyorsa Çerkesçe de Kiril alfabetiyle yazılıyor. Fakat Türkiye'de Çerkes halkının bugün bulunduğu noktada her şeyi yeniden ve yeniden tartışmak gerekiyor. Birçok konuda olduğu gibi alfabeyle ilgili tartışmalarda da etkili olan bir 'kendini tanımlama', yani kimlik sorunu var. Genel bir tespit yaparsak, kendini 'anavatan' üzerinden tanımlayanlar, yani Kafkasya'yı anavatanı kendini de Çerkes halkının diasporada yaşayan bir mensubu olarak görenler genellikle Kiril alfabetini daha kolay

benimsiyorlar. Artık tamamen ‘buralı’ olanlar ve Ruslarla ilgili her şeyi düşman gören siyasi gelenekten gelenler de Kiril alfabesine karşı çıkıyorlar.

Bu tartışmada Latin alfabesini savunanlar ‘Kiril alfabesini öğrenmenin zorluğu’, ‘Latin alfabesinin yaygınlığı’, ‘bilgisayarda ve internette Kiril kullanılmaması’ v.b. gerekçeleri ileri sürüyorlar.

Kiril alfabesinin tercih edilmesinin en önemli nedeni, Kafkasya’da 70 yıldır bu alfabeyle üretilmiş azımsanmayacak bir birikimin olmasıdır. Bugünün koşullarında sadece konuşma dili olarak kalan bir dil varlığını sürdürülemez. O dilin yazarlar, şairler tarafından işlenmesi, yazılı ürünlerinin olması, radyoda televizyonda kullanılması gerekir. Bunların kısa dönemde Türkiye’de olmasını beklemek hayal olduğuna göre, yapılacak tek şey anavatanındaki bu birikimden yararlanmaktır. Yıllardır süren çabalara rağmen Kiril alfabesini çok az kişinin öğrendiği biliniyor. Yıllardır bunun için çaba harcayan aydınları yılmaya düşüren bu durum Türkiye’deki siyasi ortamdan kaynaklanıyordu. Soğuk savaş şartlarının sona erdiği, anavatanla ilişkilerin ve bilinçlenmenin arttığı bugün daha umutlu olmak gerek.

Türkiye’de Çerkesçe öğretmeni yetiştiren herhangi bir öğretim kurumu, üniversitelerde bir bölüm yok. Şu anda açılabilirse yetişmesi yıllar alır, ki zaten böyle bir niyet de görülüyor. Dolayısıyla kurslar için muhtemelen Kafkasya’dan Kiril alfabesiyle Çerkesçe öğretecek öğretmenler getirilecek.

Olayın diğer bir boyutu da anavatan-diaspora ilişkisi. Türkiye’deki Çerkesler kendilerini anavatanları Kafkasya olan bir diaspora toplumu olarak görüyorlarsa, dönüş söz konusu olsun olmasın anavatanlarıyla ilişkilerini korumak ve geliştirmek durumundalar. Bunun için de en başta gelen araç dildir. Burada ayrıca yazının önemini anlatmaya gerek yok. Diğer taraftan, Kafkasya’da ve Türkiye’de konuşulan Çerkesçe arasında 140 yıllık bir ayrılık var. Kafkasya’da yazı dilinin oluşmasıyla iki lehçe standart dil haline geldi. Yaşayan bir varlık olarak dil gelişti, değişti, Rusça’dan kelimeler aldı. Türkiye’de ise farklı lehçeler ve ağızlar sürekli gerileyerek varlıklarını korudular. Dil standart hale gelmedi ve konuşma dilinden ibaret. Dolayısıyla Türkiye’deki farklı lehçe ve ağızların Kafkasya’da standart hale gelen dile uyum sağlaması gerek. Ve aradaki 140 yıllık açığı kapatmak Türkiyeli Çerkeslere düşüyor.

Kiril alfabesiyle basılmış kitapları Latin alfabesine çevirmek ise hem ekonomik açıdan hem de yukarıda bahsettiğimiz sakıncalar açısından anlamlı görünmüyor.

Dünyada İngilizce nedeniyle Latin alfabesinin yaygınlaştığı bir gerçek. Ancak hiçbir halk, farklı alfabe kullananlar da dahil bunun için kendi alfabelerini değiştirmeyi düşünmüyorlar. Sadece Latin (İngiliz) alfabesini de öğreniyorlar. Azerbaycan’ın ve bazı Orta Asya cumhuriyetlerinin Latin alfabesine geçişi ise politik bir tutum. Ekonomik olarak olduğu gibi kültürel olarak da ülkelerini Rusya’nın etkisinden kurtarıp Batı’yla yakınlaşmaya çalışıyorlar. Kafkasya’daki cumhuriyetler için durum çok farklı. Onlar Rusya Federasyonu’na bağlılar ve Rusya hükümeti Tataristan’ın Latin alfabesine geçme teşebbüsü üzerine geçtiğimiz yıllarda Rusya Federasyonu topraklarında Kiril’den başka alfabe kullanılmasını yasakladı. Rusya’da Latin alfabesine geçişin tartışıldığı, gelecekte Latin alfabesine geçecekleri iddiası ise rivayetten ibaret. Ruslar için alfabe ulusal kimliklerinin bir parçasıdır.

Teknolojinin, internetin Latin alfabesini zorunlu kıldığı iddiası da geçerli değil. İlk başta evet, Latin harfleri hatta İngilizce dışında problem yaşıyordu. Ama bugün hem internet hem de bilgisayar programları birçok dile uyumlu hale getirildi. Baskça’dan Katalanca’ya kadar

hemen her dil kullanılabilir. Abhazca dışında diğer alfabeler Rus alfabesinin harflerini esas aldıkları için bilgisayarda ve internette sorun yaşanmıyor. İki tuşa basıp klavyeyi değiştirebiliyorsunuz. Abhazca için ise bilgisayara font yüklemek gerekiyor. Abhazya'nın gerekli başvuruları yapmasıyla bu sorun da halledilebilir. Ayrıca, farklı alfabe kullananlar (Ruslar, Araplar, Gürcüler) istedikleri zaman internette Latin harflerine başvuruyorlar, ama bu alfabelerini değiştirmelerini gerektirmiyor.

Latin alfabesine alışmış Türkiyeli Çerkesler için Kiril alfabesinin zor görünmesi normaldir ve dil öğreniminde psikolojik bir engeldir. Ancak mevcut şartlar altında Kiril alfabesinin gerekliliği göz önüne alındığında bu aşılabilecek bir engeldir. Dünyada milyonlarca insan bu alfabeyle okuyup yazdığına göre Çerkesler de bunu öğrenebilir. Asıl zorluk alfabenin farklı olmasından değil dilin yapısından kaynaklanıyor. Elliye yakın sesi hangi alfabeyle yazarsanız yazın zor olacaktır.

Kafkasya'da Kiril alfabesiyle yapılmış 16 alfabe var. Rusça terminolojiye göre sıralarsak: Abhaz, Abazin, Adıgey, Kabardey, Oset, Çeçen, İnguş, Karaçay, Balkar, Nogay, Avar, Dargi, Lak, Lezgi, Tabasaran ve Kumuk. Abhaz-Abazin, Adıgey-Kabardey, Karaçay-Balkar ve Çeçen-İnguş aslında tek dilin lehçeleri. Aynı dilin lehçeleri için ayrı alfabeler yapmak Sovyetlerin ulus politikasının bir uygulamasıydı. Bu alfabelerin hemen hepsi Kiril-Rus alfabesinin harflerini esas alıyor. Sadece Abhazca'da Kiril olmayan 14 harf var. Bu alfabelerin elbette eleştirilecek yönleri var, ama Kiril alfabesi bu diller için uygun değildir, Latin alfabesi daha uygundur demenin dayanağı yok.

Sonuç olarak, bugün hiç yazısı olmayan bir dile yeni alfabe yapma durumunda değiliz. Kafkas dilleri Kiril alfabesiyle yazılmaktadır ve nasıl Arapça, Japonca veya Rusça öğrenmek isteyenlerin önce alfabelerini öğrenmeleri gerekiyorsa, bu dilleri öğrenmek isteyenlerin de alfabelerini öğrenmeleri gerekiyor.

Nart, İki Aylık Düşün ve Kültür Dergisi,
Sayı 38, Temmuz-Ağustos 2004